
A szervezett bűnözés mint államalkotó tényező

A professzionista forradalmár, az életét az Ügynek szentelő értelmiségi mellett a forradalomhoz szükség van olyan emberekre, akik már jártasságot szereztek a fegyverforgatásban, merészek és nincsenek gátlásaik, már hozzászórtak ahhoz, hogy átlépjék a törvényesség határait; távol állnak a „szalonradikalizmustól”, a „jó polgár” alakjától. Így születik meg a „veszélyes egyén” figurája. A napóleoni korszak Joseph Fouché rendőrminiszter által irányított rendőrségének egyik módszere volt úgy mond bűnözőket felhasználni a még veszélyesebb bűnözők („*classes dangereuses*” – „veszélyes osztályok”), a „politikai bűnözők” ellen. A restauráció évtizedeiben egész Európában elterjedt ez a módszer a forradalmárok elleni küzdelemben.

Francesco Benigno, a Teramói Tudományegyetem professzora azt veti fel, hogy a XIX. század második felében kibontakozó itáliai szervezett bűnözés kérdéskörét is a „*classi pericolose*” (veszélyes osztályok, kasztok) kategóriájának felhasználásával érdemes megközelíteni. Ez eltérő az általában alkalmazott *ex post* megközelítéstől, amely a „máéból”, vagyis a szervezett bűnözés területén a második világháború után kialakult formákból és struktúrákból kiindulva vizsgálja a XIX. századi szervezett bűnözést. Ez utóbbi abból a romantikus színezetű előfeltevésebből indul ki, hogy mindig is voltak és vannak a társadalomban, de attól mégis elkülönülve, olyan elemek, a „bűnözők”, akikre sajátos viselkedési normák és attitűdök jellemzőek. Úgy tartják, hogy ha ezek nem is teljesen azonosak korszakokként, legalábbis nagyon hasonlóak. A „*classi pericolose*” modelljének adaptálása viszont lehetővé teszi, hogy ellenkező oldalról közelítsük meg a kérdést: a bűnözés egy adott történelmi korszakban vizsgálándó. Elveti a „jövő felhasználását” a múlt megvilágításához. A jövőismeret, értelemszerűen, nem állt az adott korszak történelmi szereplőinek rendelkezésére, nem láthatták előre, nem érthették. A historizáló és kontextualizáló megközelítés a történelemtudomány sok területén alapvetésnek számít, a

szervezett bűnözés kutatásában azonban még nem nyert kellő létjogosultságot.¹

A „*classi pericolose*” nem a magántulajdonra voltak veszélyesek, hanem az államra az esetleges felforgató tevékenységük miatt. A közrend védelme tehát elsősorban az államberendezkedés védelmét jelentette. A hatalom felhasználta a rendőrséget a lázadók és a felforgatók ellen. Megtörtént a lázadó kriminalizálása: minden lázadó bűnöző. Az „*alta polizia*” (politikai rendőrség) és a bűnözők (kettős ügynökök, titkos ügynökök, kémek, provokátorok) együttesen tartották fenn a közrendet a „veszélyes elemekkel” szemben. A fő kérdés: kik a „veszélyes elemek”? Vagyis a bűnözők közül ki van a törvényesség oldalán és ki a másik oldalon? A határvonal gyorsan változott, amint az új állam éppen aktuális ellenségképe megkívánta: a „másik oldalon” először a Bourbon-pártiak álltak, majd a mazzinisták és garibaldiisták, ezt követően a szocialisták, aztán az anarchisták és így tovább.

Benigno könyve tulajdonképpen az egyesített Olaszország első másfél évtizedének története a szervezett bűnözés és az állam kapcsolatának szempontjából. A szervezett bűnözést a történészek gyakran nem a nemzeti történelem részeként tárgyalják, hanem leszűkítik a kriminalisztika körére. A nemzeti történelemből való hiánya annak tudható be, hogy a vonatkozó történetírás teleologikus megközelítést alkalmaz, és képtelen felismerni, hogy a maffiás hatalmakkal való kompromisszum a kezdetektől államalkotó tényező Olaszországban. A bűnszervezetek kialakulása a közrend védelmezőinek – formális és informális – rendszerén *belül*, és nem annak ellenében zajlik le. Diego Tajani egykori palermói királyi ügyész jegyezte fel 1875-ben: „a maffia létezik és félelmetes, nem annyira azért, mivel önmagában is veszélyes, hanem mert a kormány által használt eszköz, ezért egy láthatatlan védelmi háló teszi erőssé”.

A fenti jelenség illusztrálására keresve sem lehetne jellemzőbb példát találni Liborio Romano eljárásánál. 1860 őszén, amikor Giuseppe Garibaldi – Szicília és Dél-Itália nagy részének elfoglalása után – a Kettős Szicíliai Királyság fővárosa felé közeledett, Nápolyban a mérsékeltek és a demokraták közti igen feszült helyzetben előtérbe került a közrend fenntartásának kérdése, és az ún. *camorristák* szerepe. A Bourbon-időszakban szinte kizárólag akkor említették ezeket a veszélyes elemeket, amikor a börtönök lakóit tárgyalták. A forradalom idején azonban a *camorrista* elnevezést használták mindazokra a felforgató

¹ Módszertanilag úttörő jelentőségű munka: Salvatore Lupo, *Storia della mafia. Dalle origini ai nostri giorni* [A maffia története. A kezdetektől napjainkig], Donzelli, Roma, 1993. (Ennek a hatása alatt készültek John Dickie tudományos népszerűsítő könyvei, amelyek magyar kiadásban is napvilágot láttak: *Cosa nostra. A szicíliai maffia története*. Gabo, Budapest, 2005; *Vértestviségek. Az olasz maffiák felemelkedése*. Gabo, Budapest, 2012.)

egyénekre, akik a nép körében tekintéllyel rendelkeztek, valamint erőszakhoz folyamodtak, hogy törvénytelen módon bevételekre tegyenek szert. Amikor 1860. június 25-én II. Ferenc király külső nyomásra ismételten életbe léptette az alkotmányt, olyan emberek kerültek a kormányba, akik a hazai és a nemzetközi közvélemény előtt hitelesen képviselhették a liberális fordulatot. Az új kormány legfontosabb tagjává az ismert liberális ügyvéd, Liborio Romano vált, aki korábban már kétszer is ült börtönben államellenes összeesküvésben való részvétel miatt. Most a Spinelli-kormányban ő felelt a közbiztonságért. A Bourbon-rezsim adminisztrációjának egyre gyorsuló széthullása közepette a közbiztonság fenntartását két pillérré támaszkodva képzelte el: egyrészt a rendőrségre, másrészt a felállítandó nemzetőrségre. Az alkotmányos fordulattal egy időben az abszolútizmus jelképe, a Bourbon-rendőrség azonnal széthullott, tagjai ellen szinte hajtóvadászat indult a nép körében a korábban elkövetett jogtalanságok és kegyetlenkedések miatt. Romano feladata az volt, hogy haladéktalanul toborozzon egy új, az alkotmányos rendszerhez hű állományt. A rendőrség és a nemzetőrség soraiba is olyan elemeket keresett, akik sürgősségi helyzetben megállják a helyüket: fegyverforgatási tapasztalatokkal rendelkező és az erőszak használatában jártas embereket. Az erkölcsi bizonyítvány nem volt feltétel... Kulcsfontosságú volt az egyes városi kerületek népvézéreinek, a *camorristának* nevezett legerőszakosabb embereknek a megnyerése, akiknek megfelelő tekintélyük volt a nép körében ahhoz, hogy a közrend új struktúráit működtetni tudják. Közülük egyesek szoros kapcsolatban álltak a Bourbon-rezsim börtöneiben sínylő politikai eliteltekkel, továbbá az is vonzotta őket, hogy az új kormány, közreműködésükért cserébe, felmentést ígért nekik korábban elkövetett bűneik miatt kiszabott, vagy kiszabható büntetések alól. Romano arra törekedett, hogy ezeket a veszélyes elemeket igaz hazafiakkal vegyítse. *Alexandre Dumas* szavaival: „rendteremtés a rendetlenség felhasználásával”. A közrend ilyenén megszervezése Romano nagy ívű stratégiájának volt a része. Védelmet kívánt kiépíteni egyrészt a Bourbon-kamarilla esetleges puccskísérlete ellen, másrészt a Bourbonok elől Torinóba menekült, de 1860 nyarán visszatért emigránsok, az ún. *consorteria* ellen, amely arra készült, hogy – Camillo Benso di Cavour piemonti miniszterelnök instrukcióinak megfelelően – forradalmat robbantson ki Nápolyban még Garibaldi megérkezése előtt, ezzel biztosítva a mérsékelt hatalomátvételét. Romano azonban, jól kigondolt stratégiával, békés úton egyengette az átmenetet az új rendszerbe, ezzel egyszersmind biztosította saját maga számára a politikai hatalom megtartását a garibaldista diktatúra hónapjaiban is. Silvio Spaventa 1860 novemberében kezdődő belügyminisztersége idején merült fel aztán a hatóságok és a nemzetőrség „megtisztításának” igénye. A

helyzet a hónap végén vált igazán komollyá, miután november 28-án tüntetést tartottak a minisztérium előtt, amelynek a főszereplői a *camorristák* voltak, ráadásul egykori Bourbon-funkcionáriusok voltak a hangadók. Luigi Carlo Farini kormányzó, Spaventa előterjesztésére, úgy rendelkezett, hogy *camorristák* tucatjait a Tremiti-szigetekre deportálják. A rendelkezés egyértelműen alkotmányellenes volt, hiszen semmiféle bírósági döntés nem előzte meg; az eljárásmód az előző rendszer időszakára emlékeztetett.

A szerző hasonló megközelítéssel elemzi az egyesített Olaszország korai történetének több, mindmáig részben vagy egészében homályban maradt eseményét, mint például a palermói „késelők” (1862. október 1-jén éjszaka Palermo városának különböző pontjain egy időben 13 embert szúrtak le) esetét, vagy az ugyancsak palermói „hét és fél felkelést” (1866. szeptember 16-án vidéki felkelő csoportok törtek be a városba és hét és fél napon keresztül a hatalmukban tartották). A „*classi pericolose*” jelensége azonban nemcsak Nápolyban és Palermóban ragadható meg, hanem Itália többi részén (Torino, Bologna, Parma, Ravenna, Pesaro, Livorno) is, ahol egymással keveredő politikai és bűnözői csoportok veszélyeztették a közrendet, vagyis a monarchista liberális mérsékelt kormányt. A *mafia* és a *camorra* esetében ismert módszerek jelentek meg tehát látszólag másutt is.

Francesco Benigno munkája arra is felhívja a figyelmet, hogy bizonyos esetekben erősebb forráskritikára lenne szükség a szervezett bűnözést tárgyaló korabeli publicisztika kapcsán. Példaként Marc Monnier könyve (*La camorra. Notizie storiche raccolte e documentate* [A camorra. Összegyűjtött és dokumentált történeti ismeretek], G. Barbèra, Firenze, 1862) említhető, amely máig a *camorra* kezdeti története legfontosabb forrásának számít.² Benigno szerint azonban ez nem más, mint *Maxime Du Camp* és Alexandre Dumas írásai, továbbá korabeli újságcikkek – hivatkozás nélküli – felhasználásával készült politikai pamflet. A kiirtandó bűnözés részletező bemutatásával a kormány támogatása volt a célja, amely a – Garibaldi 1862. évi, Róma városának elfoglalására tett kísérlete miatt kihirdetett – rendkívüli állapotot kihasználva felléphetett a *brigantaggio*hoz (kiterjedt dél-itáliai fegyveres protestmozgalom az új állam ellen) hasonló politikai és társadalmi „csapás” ellen. A párhuzam sem véletlen: a vidéki *brigantaggio* és a *camorra*, vagyis a „városi *brigantaggio*” – két nagy akadály az egyesítés felé vezető úton. Monnier munkája tehát a *camorráról* nem

2 A camorra korai történetének kétségtelenül legavatottabb kutatója, *Marcella Marmo* is hitelenek fogadja el: *Il coltello e il mercato. La camorra prima e dopo l'Unità d'Italia* [A kés és a piac. A camorra Olaszország egyesítése előtt és után]. l'ancora del mediterraneo, Napoli–Roma, 2011.

valóságos, hanem irodalmi képet fest. A korabeli (1861. május–június) rendőrségi jelentések szerint a *camorra* nem feltétlen „szekta”, hanem az erőszak törvénytelen használatának egy formája. A *camorra* kifejezésnek, azon túl, hogy titkos szervezetre utalt, általánosabb jelentése is volt: bűnözői típusú közösség, vagy egyszerűen csak bosszantó jelenség. Szélesebb körben pedig bármilyen törvénytelen cselekedetet ehhez kapcsoltak, sőt minden olyan – akár törvényes – magatartásformát is, amely monopóliumra épülő pozícióhoz kötődött. A *camorrista* fogalma is nagyon összetett, nem valamilyen szervezethez való tartozást jelent, hanem valamilyen típusú tevékenységet (rablás, csempészás, illegális lottó, zsebtolvajlás stb.), magatartásformát (hatalmaskodás, monopólium elérése és fenntartása erőszakos eszközökkel valamilyen gazdasági szektorban; de bizonyos tisztelet övezi, képes a saját körzetében a nép mozgósítására, politikai célokból is). A *mafia* és a *camorra* a kortársakat a titkos társaságokra, szektákra (hierarchia, belső törvények és rituálék, argó) emlékeztette, ezekhez hasonlították, hogy megértsék. A *camorra* első legendás rekonstrukciója Silvio Spaventa rendőrsége dezinformációs tevékenységének terméke, a *mafia* és a *camorra*, minden valószínűség szerint, csak később alakította ki a ma is ismert hierarchikus rendszerét.

A könyv alcíme (*A mafia és a camorra kezdeteinél 1859–1878*) első látásra félrevezetőnek tűnik, hiszen nem tudjuk meg, mikor jött létre a szicíliai *mafia* és a nápolyi *camorra*, sőt pontos definíciókat sem kapunk ezekről. De hát éppen ez a lényeg: a későbbiek során meghatározott kritériumok szerint „fontossági sorrendbe” állított források (a valószínűtlennek tűnők elvetése és csak a reálisnak látszók megtartása) leegyszerűsítő felhasználása helyett a szerző a vizsgált korban mutatkozó szemantikai zűrzavart mutatja be. A *camorra* egyszerre bűnszervezet, a klientúra-rendszeren alapuló hatalomgyakorlási forma, zsarolásra szakosodott szerveződés, valamint mindenféle visszaélés vagy hatalmaskodás metaforája. A *mafia* egyszerre félelmetes és titkos társaság, a bűnözői létnek egy bizonyos formája, az erőszakoskodás megnyilvánulása, a felsőbbrendűség-tudat végletes kifejeződése.

A könyv szerkezeti felépítése is azt sugallja, hogy nem lehet az 1861 előtti szicíliai és campaniai eseményeket elkülönítve kutatni az ország többi részének történetétől, továbbá hogy össze kell kötni, amit mesterségesen szétválasztottak: a *mafia* és a *camorra* történetének vizsgálatát. A szerző ezzel egyben állást foglal a témakör kutatói között máig vitatott kérdésben is: a kalábriai (*ndrangheta*), a campaniai (*camorra*) és a szicíliai (*mafia*) szervezett bűnözés egyetlen szervezet regionális változatai közös jellemzőkkel (börtön-eredet, szektás szimbólumok, erőszak speciális használata).

Az előbbiek ismeretében már nem lehet meglepő, hogy Benigno könyve bizonyos szempontból inkább a diskurzus-konstrukciók elemzése, mintsem a szervezett bűnözés történelmi megnyilvánulásainak bemutatása. (A *'ndrangheta* nem tárgya a könyvnek, mivel a vizsgált időszakban nem volt a közbeszéd része.) Az adott társadalmi jelenséghez a róla szóló diskurzus elemzésével közelít. A bűnözés irodalmi elbeszélését nem a társadalmi valóság leképeződéseként vizsgálja, hanem az azt megalkotó mentalitása és politikai kultúrája termékének tekinti.

Az itt tárgyalt kötet a számtalan, a témának szentelt könyv között azon kevesek egyike, amely igazán fontos. Ezt mindenekelőtt a forrásbázisa támasztja alá. Hiába születnek ugyanis szakmányban a „maffiatörténetek”, új források bevonása nélkül nincs érdemi előrelépés, ugyanazok a klisék és sztereotípiák ismétlődnek. Francesco Benigno azonban, a korábban már említett Salvatore Lupóhoz és Marcella Marmóhoz hasonlóan, a korabeli levéltári forrásanyagot fogja vallatóra: rendőrségi jelentésekre, bírósági aktákra és ítéletekre, valamint vizsgálóbizottsági jelentésekre alapozza kutatásait. Nagymértékben ennek – és természetesen a részleteiben is tárgyalt újszerű módszertani megközelítésnek – köszönhetően innovatív kötet született, amely, bízunk benne, inspiratív lesz a témakör többi kutatója számára is.

Francesco Benigno: *La mala setta. Alle origini di mafia e camorra 1859–1878* [A bűnöző szekta. A maffia és a camorra kezdeteinél 1859–1878]. Einaudi, Torino, 2015, XXXVI+403 oldal, ISBN 978-88-06-22441-7

Pete László